

Huoranszki Ferenc: Freedom of the Will

Ahogy a címből is kiderül, a könyv¹ a szabad akarat lehetőségének kérdéskörét tárgyalja. A szerző álláspontja szerint – az erkölcsi felelősséghez szükséges értelemben – akkor is rendelkezhetünk szabad akarral, ha esetleg kiderülne a világunkról, hogy törvényei determinisztikus módon működnek. A célja tehát egy kompatibilista, azaz a fizikai világ determinisztikus vagy indeterminisztikus voltától független leírást adni a szabad akarról, azaz a másképp cselekvés képességéről. Ehhez azonban először le kell számolnia az intuitíve komoly meggyőző erővel bíró konzekvencia argumentummal. Eszerint a determinisztikus világok jelenbeli állapota a fizika törvényei alapján meghatározza a jövőbeli állapotukat, tehát a jövőbeli cselekedeteinket is, és így egy ilyen világban minden helyzetnek csak egy lehetséges kimenetele van. Emellett olyan módon kell meghatározni másképp-cselekvési képességünket, amely összhangban van a szabad cselekvéssel kapcsolatos hétköznapi intuícióinkkal, illetve képes kezelni a hasonló kiindulópontból született elméletek ellen általában felhozott ellenvetéseket is. Huoranszki válasza ezekre a nehézségekre a kondicionális elemzés, melynek lényege az, hogy a szabad akarat mibenlétét egy

kontrafaktuális kondicionális segítségével határozza meg. Eszerint a másképp cselekvés képességéhez nem szükséges, hogy az aktuális világban ténylegesen lehetőségünk legyen másképp cselekedni; elég annyi, hogy egy lehetséges világban – amennyiben másképp döntöttünk volna – másképp cselekedtünk volna.

Huoranszki erős érveket sorakoztat fel a kompatibilizmus mellett, és rendkívüli részletességgel veszi számba a lehetséges ellenérveket. Az elhivatott kompatibilisták vagy inkompatibilisták remek szövetségést, ellenfelet vagy konkurenciát találhatnak benne, azok számára pedig, akik még nem merültek el mélyebben a témában, részletes körképpel szolgál a legfontosabb elméletekről. Az olvasó soha nem érzi magát elveszve az érvek és gondolat kísérletek végeláthatatlan erdejében; a világos struktúra következtében mindig pontosan tudhatja, hogy hol tart, és mi következik, illetve a fejezetek elején lévő remekül eltalált mottók is segítenek felvenni a gondolatmenet fonalát.

Ezen írás első felében a konzekvencia argumentumot fogom bemutatni, valamint azt, hogy Huoranszki milyen módon kívánja cáfolni, majd rekonstruálom, hogy másképp ad számot a szabad akarat mibenlétéről. Mivel reménytelen vállalkozás lenne a könyv egészét részleteiben bemutatni,

¹ Huoranszki 2011.

elsősorban az a célom, hogy minél érthetőbb és tömörebb formában felvázoljam Huoranszki álláspontját. Ezután röviden összefoglalom Bács Gábornak a BUKSZ hasábjain megjelent recenzióját² követően közte és a szerző között kibontakozott vitát. Ezt rendkívül tanulságosnak tartom, mivel szemléletesen példázza a Huoranszki álláspontja ellen leggyakrabban emelt kifogásokat. Végül pedig egy ellenvetést fogalmazok meg, mely Huoranszki egy periferikusnak nevezhető kérdésre adott válaszában tarthatóságát kérdőjelezi meg.

I. A KONZEKVENCIA ARGUMENTUM ÉS A RÁ ADOTT VÁLASZ

A konzekvencia argumentum tekinthető a kompatibilista elméletek tűzpróbájának; ha valaki egy ilyen elmélettel szeretne előállni, az első kézenfekvő feladata az, hogy valamilyen cáfolatot adjon erre az érvre. Az intuíciókkal, melyeket formába önt, Huoranszkinak saját bevallása szerint saját magában is le kellett számolnia.³ Az érvek több változata is van; Peter van Inwagen három formában is kifejti, a következőkben ezek közül fogom bemutatni az egyiket.⁴

(1) Szükségszerű, hogy P_0 és L igazságából logikailag következik P igazsága. (Ahol ' P_0 ' mondat az univerzum egy korábbi, t_0 -beli fizikai állapotára vonatkozó összes igaz kijelentés konjunkcióját fejezi ki, ' L ' mondat a fizikai törvények konjunkcióját fejezi ki, és ' P ' mondat az univerzum jelen állapotára vonatkozó tetszőleges kijelentést fejez ki. Az (1) a determinizmus definíciójából következik.)

- (2) Ha szükségszerű, hogy p , akkor senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy p .
- (3) Senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy P_0 és L igazságából következik P igazsága.
- (4) Senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy P_0 és L igaz.
- (5) Ha senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy p , és senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy *ha p , akkor q* , akkor senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy q .
- (6) Senkinek nincs és soha nem is volt választása abban, hogy P igaz.⁵

Amennyiben az érv helyes, egy determinisztikus világban nem lehetséges szabad akarat, tehát erkölcsi felelősség sem. Mint a legtöbben, Huoranszki is az (5) premiszát támadja. Maga Inwagen is elismeri, hogy ez a premissza – mely azt állítja, hogy a „nincs választása” modális operátor zárt a logikai következményekre nézve – a leginkább problémás, ám véleménye szerint mégis nyilvánvalóan igaznak tűnik, elentétben a kompatibilizmussal, tehát az előbbit érdemes preferálni. Huoranszki ezzel nem ért egyet; bár elismeri, hogy a kompatibilizmus igazsága nem nyilvánvaló, a premisszáét sem tartja annak. Szerinte a szabad akaratot képességként, konkrétan a másképp cselekvés képességként kell felfognunk, a képességek meglétéhez pedig nem szükséges, hogy valaha aktualizáljuk őket. Továbbá Huoranszki szerint amennyiben elfogadjuk Inwagen inkompatibilista téziséét, nemcsak a másképp cselekvés képességére kell érvényesnek tartanunk, hanem más képességekre is:⁶

² Bács 2012.

³ Huoranszki 2011. 28.

⁴ Lásd Inwagen 1983.

⁵ Az érv fordítása Bács Gábortól származik, vö. Bács 2012. 311.

⁶ Huoranszki 2011. 24.

azt kell állítanunk – ahogy Hume tette⁷ –, hogy egyáltalán nem léteznek aktualizálatlan képességek, tehát például egy kockacukor, melyet soha nem merítenek vízbe, nem rendelkezik az oldhatóság képességével. Ezt a következtetést pedig Inwagen is szeretné elkerülni. Huoranszki nézeteit arról, hogy miért nem szükséges a képességek meglétéhez, hogy valaha aktualizálják őket, jól összefoglalja a következő gondolatkísérlet.

Képzeljük el, hogy *S* egy gazdag ember, aki szereti a luxusautókat. De *S* egyúttal igen elővigyázatosan vezet és mindig betartja a sebességhatárokat. Előfordulhat, hogy *S*-nek van egy Ferrarija, és hogy soha nem megy vele gyorsabban 130 km/h-nál. Rendelkezik-e az autó ettől függetlenül azzal a képességgel, hogy 130-nál gyorsabban menjen? Normális esetben azt gondolnánk, hogy igen, de amennyiben Inwagen érve helyes, és a determinizmus is igaz, a válasz nem. Ha a Ferrari képes lett volna 130-nál gyorsabban menni, amíg *S* birtokában volt, akkor hamissá tehetett volna egy *P* proposíciót, amely az egész világ pillanatnyi helyzetének fizikai leírása. Ha a determinizmus igaz, ezt csak akkor tehetett volna meg a Ferrari, ha egyúttal P_0 és *L* konjunkcióját is hamissá teszi, mivel az érv szerint a képességek tulajdonítása zárt a logikai következményekre nézve. Az autó viszont nyilvánvalóan nem képes átférni a múltat vagy fittyet hányni a természet törvényeire, így ez nem lehet igaz. Ebből tehát az következik, hogy amennyiben a determinizmus és a konzekvencia argumentum igaz, a Ferrari, mely egész pályafutása alatt *S* birtokában volt, nem volt képes 130-nál gyorsabban menni. Ez viszont nyilvánvalóan hamisnak tűnik.⁸

Huoranszki szerint az, hogy a determinizmus igaz, nem veheti el másképp-cse-

lekvési képességünket. Természetesen ha a determinizmus igaz, valóban nem történhetnek másképp a dolgok, de szerinte ez még nem jelenti azt, hogy nem vagyunk képesek megtenni azokat dolgokat, amelyek nem tettünk meg. Attól, hogy a Ferrari soha nem fog 130-nál gyorsabban menni, egy bizonyos értelemben mégis képes rá, mely értelemben például egy Trabant nem, bármilyen vadul is vezeti a tulajdonosa. Ugyanis ha *S* valamiért úgy döntött volna, hogy 130-nál gyorsabban megy az autóval, akkor megtehetett volna, még ha ez ténylegesen nem is fordult elő. És Huoranszki szerint a másképp cselekvés képessége ebben a kontrafaktuális kondicionális segítségével meghatározható értelemben releváns az erkölcsi felelősség szempontjából.

S szabad akaratlanul rendelkezik abban az értelemben, hogy képes lett volna végrehajtani egy aktuálisan nem végrehajtott *A* cselekedetet *t* időpontban akkor és csak akkor, ha *S* *A*-t cselekedte volna *t*-kor, amennyiben (1) *S* úgy döntött volna, és (2) nem változott volna meg az a képessége, hogy végrehajtsa *A*-t *t*-kor, és (3) nem változott meg abban az a képessége, hogy döntsön arról, végrehajtsa-e *A*-t *t*-kor vagy sem.⁹

A kondicionális elemzést Moore honosította meg az analitikus filozófiában.¹⁰ Huoranszki is tőle vette át (1) feltételét, azonban Moore elemzésének (2) és (3) feltételeit lecserélte, mivel úgy találta, hogy az előbbi végtelen regresszushoz vezet, az utóbbi pedig semmitmondó.¹¹ Az általa javasolt (2) és (3) kikötésekről ezzel szem-

⁹ Huoranszki 2011. 66. (A könyvből vett idézetek fordításai tőlem származnak – C. D.)

¹⁰ Moore 1912. 220–221.

¹¹ Huoranszki 2011. 56.

⁷ Hume 1978. 171.

⁸ vö.: Huoranszki 2011. 26.

ben úgy gondolja, hogy összhangban vannak a másképp-cselekvés képességével kapcsolatos intuícióinkkal, illetve hatékonyan leszerelik a kondicionális elemzés ellen eddig felhozott legfontosabb ellenvetéseket.

II. A BÁCS–HUORANSZKI-VITA

A következőkben a Bács és Huoranszki között a BUKSZ hasábjain, az előbbi recenziójában felhozott ellenvetések nyomán kialakult vitát¹² fogom röviden összefoglalni. Bács két ellenvetéssel is élt¹³ a könyvben bemutatott kondicionális elemzéssel szemben. Az egyik szerint az elemzést ördögien körkörösé teszi a (2) pont, míg a másik szerint a (3) pont aláása a kompatibilizmust. Az ellenvetéseket Huoranszki válaszaival, illetve Bács ezekre adott válaszaival együtt fogom bemutatni.

Első ellenvetés: Bács szerint a kondicionális elemzés második pontja – mely szerint az az egyik feltétele annak, hogy elmondhassuk S -ről, hogy képes lett volna végrehajtani egy aktuálisan nem végrehajtott A cselekedetet t időpontban, hogy nem változott meg A végrehajtására vonatkozó képességében t -kor – ördögi kört rejt. Ezt a kikötést egyébként Huoranszki azért tartja szükségesnek, hogy kikerülje az olyan – a kondicionális elemzés eredeti formájában logikailag lehetséges – helyzeteket, melyekben az ágens azáltal, hogy A megtétele mellett dönt, elveszíti az erre irányuló képességét.¹⁴ Gondoljunk például arra, hogy egy démoni lény valamilyen apró szerkezetet épít valakinek az agyába, melynek segítségével lebéníthatja, ha neki

nem tetsző döntést készülne hozni.¹⁵ A (2) kikötés lehetővé teszi, hogy ilyen esetekben azt mondjuk, hogy a bénító chip aktiválása megvonta A megtételének képességét az ágenstől. Azonban Bács szerint ha alaposabban megvizsgáljuk, hogy mit jelent az, ha S megváltozik A megtételének képességében t -kor, ördögien körkörösnek fogjuk találni. A következő formára hozza ezt a kikötést:

S megváltozik A megtételének képességében t -kor akkor és csak akkor, ha (i') S rendelkezett A megtételének képességével t előtt, de nem rendelkezik már vele t -kor, vagy (ii') S nem rendelkezett A megtételének képességével t előtt, de rendelkezik már vele t -kor.¹⁶

Mivel (i') és (ii') diszjunkciója képezi a feltételt, ahhoz, hogy S képes legyen A megtételére, arra van szükség, hogy mindkét állítás hamis legyen. (i)' és (ii)' részei azonban konjunkcióban vannak, tehát elég, ha mindkét állításnak csak egy-egy eleme hamis. A két állítás első része nem lehet egyszerre hamis, mivel ez ellentmondás lenne. Második részük szintén nem lehet egyszerre hamis, tehát két lehetőség marad: vagy (i)' első és (ii)' második fele hamis, vagy fordítva. Az első eset szerint S soha nem is rendelkezett A megtételének képességével, így ezt nyugodtan kizárhatjuk mint az A megtételére vonatkozó képesség feltételét. Marad tehát a második eset, melyre Bács a következőképpen fogalmazza át Huoranszki elemzésének (2) feltételét:

(2') S rendelkezett A megtételének képességével t előtt, és S rendelkezik vele t -kor.¹⁷

¹² Lásd Bács 2012, Huoranszki 2013, Bács 2013.

¹³ Bács 2012. 312.

¹⁴ Huoranszki 2011. 64.

¹⁵ Lehrer 1982. 44.

¹⁶ Bács 2012. 312.

¹⁷ Bács 2012. 312.

Bács szerint azonban ezzel tulajdonképpen Huoranszki azt a választ adja arra a kérdésre, hogy mit jelent képesnek lenni *A* megtételére, hogy egyebek mellett képesnek lenni rá *t*-kor és egy korábbi időpontban, ami egyáltalán nem informatív. Szerinte Huoranszki elemzése végső soron erre az ördögien körkörös formára redukálódik:

S képes *A*-ra *t*-kor akkor és csak akkor, ha *S* *A*-t tenné *t*-kor, ha *S* úgy döntene, és..., és *S* képes *A*-ra *t*-kor.¹⁸

Huoranszki válasza: Huoranszki nem lát semmi ördögöt, sem körköröset az elemzése második pontjában. Nem ért egyet azzal, hogy mivel az elemzésben hivatkozik az elemzett képességre, csak akkor azonosíthatjuk ezt az elemzés segítségével, ha már ismerjük. Ennek bemutatására azt a találós kérdést teszi fel az olvasónak, hogy egy tárgy mely *T* tulajdonságára utal a következő feltételes állítás:

Bizonyos idő után feloldódik, ha (1) előtte vízbe tettük, és ha (2) a vizsgált *T* tulajdonsága nem változik meg mindaddig, amíg fel nem oldódott.¹⁹

Egyértelmű, hogy a kérdéses *T* tulajdonság a vízben oldhatóság képességjellegű vagy diszpozíciós tulajdonsága. Ennek megértéséhez pedig egyáltalán nem kell előre tudnunk, hogy mi a *T* tulajdonság, sőt még azt sem kell feltételeznünk, hogy bármely tárgy rendelkezik vele. Tehát az aktuálisan végre nem hajtott cselekvések végrehajtásának képességére vonatkozó kondicionális elemzése – mely egyébként D. H. Mellor diszpozicionális tulajdonsá-

gokra vonatkozó elemzésének²⁰ kiterjesztése – nem lehet tartalmatlan. Hangsúlyozza továbbá azt is, hogy elemzésének az a lényege, hogy egy képességjellegű tulajdonságot bizonyos események segítségével azonosítson. A (2) feltételben valóban szerepel a kérdéses tulajdonság, azonban a feltétel nem *S* tulajdonság *birtoklását* tételzi fel, hanem egy *esemény* meg nem történtét. Tehát az elemzésben nincsen semmi ördögi, de még körkörös sem.

Bács reakciója: Szerinte Huoranszki nem cáfolta érdemben ellenvetéseit. Úgy gondolja, hogy a szerző által felhozott találós kérdés nem analóg azzal, amit ellenvetésben állít, és inkább így kellene szólnia:

[A] tárgy, amely rendelkezik vele, bizonyos idő után feloldódik, ha előtte vízbe tettük, és *T*.²¹

Bács szerint az erre adott válasz feltételezi *T* előzetes ismeretét, és nem is vágthatjuk rá, hogy *T* bizonyára a vízben oldhatóság, mivel az első feltétel még nem a teljes definíció. Továbbra is a saját elemzését tartja helyesnek, és azzal érvel emellett, hogy bár a változás valóban esemény és nem állapot, mégis leírható úgy, mint egy tulajdonság birtoklása egy időpontban és nem birtoklása egy másik időpontban.

Bács második ellenvetése: Ezzel az ellenvetésével, melyet Huoranszki szuperveniencia érvek nevez, Bács arra mutat rá, hogy szerinte a kondicionális elemzés harmadik pontja aláássa az elemzés kompatibilista voltát. A harmadik pont (hasonlóan Moore elemzésének második pontjához) azon sztenderd ellenvetés ellen irányul, hogy ha az ágens nem dönthetett volna másképp (a világ és az ennek részét képező agyi folyamatainak determinisztikus volta miatt), akkor nem is cseleked-

¹⁸ Bács 2012. 312.

¹⁹ Huoranszki 2013.

²⁰ Lásd Mellor 2000.

²¹ Bács 2013.

hetett volna másképp. Ebben az esetben változatlanul igaz az elemzés első pontja, miszerint az illető cselekedhetett volna másképp, amennyiben másképp dönt, de mivel az is igaz, hogy nem dönthetett volna másképp, végső soron nem rendelkezik a másképp cselekvés képességével.

Moore abban a kondicionális formában ragadja meg a döntési képességet is, hogy „S másképp döntött volna, ha úgy döntött volna, hogy másképp dönt”. Huoranszki szerint azonban ez a forma végtelen regresszust eredményez,²² mivel a másképp cselekvési képességünket a döntési képességünkhöz köti, a döntési képességünket azonban egy másik döntési képességhez. El kell döntenünk, hogy hogyan döntünk, de ha ezt a képességet is meg akarjuk alapozni, akkor egy következő döntési képességhez jutunk: arról is döntenünk kell, hogy hogyan döntünk arról, hogy hogyan döntsünk és így tovább.

Huoranszki a végtelen regresszus elkerülése végett primitív képességnek tekint a döntés képességét, mint például a víz oldhatóságát; egyfajta fundamentális létezőnek, mely nem redukálható tovább más entitásokra, azonban melyre redukálhatóak más entitások (például tulajdonságok vagy modalitások).²³ Bács szerint azonban ez aláássa az elmélet kompatibilitizmusát. Nem érti, hogy miért lenne más a helyzet a másképp döntés képességével, mint a másképp cselekvés képességével. Elvégre a döntés mentális aktusa szintén fizikai (agy) eseményeken szupervenial, és ha feltételezzük, hogy mondjuk a valami megtetele mellett és elleni döntéshez különböző agyi folyamatok tartoznak, akkor ugyanúgy nem dönthetünk másképp, ahogy nem is cselekedhetünk másképp, mivel az agyunk jelenbeli (fizikai) állapota meghatározza, hogy a következő pillanat-

ban milyen állapotban lesz. Tehát Bács szerint Huoranszki kondicionális elemzése nem kompatibilis a determinizmussal, és így a szabad akarat, amelyet meghatároz a segítségével, szintén nem lesz az.

Huoranszki válasza: Megjegyzi, hogy az elemzése nem tesz említést az alternatív döntés képességéről; mindössze azt köti ki, hogy képesek vagyunk döntést hozni cselekedetek végrehajtásáról. Hogy ez milyen értelemben feltételezi az alternatívákat, az egy másik kérdés. Bács érveit nem tartja konkluzívnak, mivel nem a kondicionális elemzéssel érvel a determinizmus és a szabad akarat kompatibilitása mellett, hanem azzal, hogy a képességek hiányának tulajdonítása nem zárt a logikai következmények tekintetében. Ha a képességek hiányának tulajdonítása zárt lenne a logikai következmények tekintetében, az azt jelentené, hogy amennyiben igaz a determinizmus, egyáltalán semmilyen eseményt sem tudunk szándékosan befolyásolni, mivel minden esemény olyasvalaminek a következménye (a múlt eseményei és a fizika törvényei), amit nem tudunk befolyásolni. Ez viszont ellentmond intuícióinknak, mivel a befolyásolható és befolyásolhatatlan eseményeket akkor is meg kell tudnunk különböztetni, ha igaz a determinizmus.

Gondoljunk például egy bírósági tárgyalásra; joggal mondhatjuk, hogy a bíró döntése befolyásolhatja a tárgyalás kimenetelét, a vádlotté viszont nem. Huoranszki értelmezésében a vádlott nem is rendelkezik döntési képességgel ebben a helyzetben, mivel szerinte csak olyasmi felől dönthetünk, amit képesek vagyunk véghezvinni.²⁴ Ha a vádlott „eldöntené”, hogy ártatlan lesz, az körülbelül olyan lenne, mintha a réten futkosva és a karjaival csapkodva „eldöntené”, hogy ő most repülni fog. Ez nyilvánvalóan különbözik attól, amikor egy madár eldönti,

²² Huoranszki 2012. 56.

²³ Huoranszki 2011. 33.

²⁴ Huoranszki 2011. 53.

hogy ő most repülni fog, majd végrehajt egy jól ismert mozdulatsort, és felemelkedik a földről, még ha egy determinisztikus világban a madár nem is rendelkezik valós alternatívával.

Huoranszki szerint léteznek olyan nem-determinisztikus képességek, melyek gyakorlása lényegileg megköveteli az alternatívákat. Amikor például egy érmét feldobunk, akkor függetlenül attól, hogy a világ múltbeli állapota és a fizika törvényei meghatározzák-e, hogy melyik oldalára esik, elmondhatjuk erről az eseményről, hogy az eredménye vagy fej, vagy írás lesz. Szerinte a szupervenienencia önmagában nem szolgál érvként képességeink determinisztikus volta mellett, még egy globális szempontból determinisztikus világban sem; a kompatibilizmusra vonatkozó kérdés ezen a ponton kezdődik, nem itt ér véget.²⁵ Úgy gondolja, hogy a felelős cselekvés vizsgálatához a cselekvő képességeit kell vizsgálni, és nem a világ jelenbeli állapotának viszonyát a távoli múlthoz. Elutasítja az inkompatibilizmus azon következményét, hogy az erkölcsi felelősség lehetőségére vonatkozó kérdés egy fizikai kísérlet vagy számítás alapján fog eldőlni.

Bács reakciója: Bács szerint Huoranszki ellenérvei nem semlegesítik szupervenienencia-érvét. Különösnek találja, hogy egy determinisztikus világban indeterminisztikus képességek létezzenek. A döntési képesség indeterminisztikus voltát úgy értelmezi, hogy „az egyén akkor is dönthetett volna másképp *adott múlt és törvények mellett*, ha adott múlt és törvények mellett úgy döntött, ahogy döntött, és ha döntése a múlton és a törvényeken szupervenial”. Nem látja, hogy miben nyilvánulna meg a pénzérme azon képessége, hogy írást is eredményezhet egy determinisztikus világban, hiszen valahányszor „visszapörgetjük” az időt, mindig fej lesz a dobás eredménye. Sze-

rinte ha megnyilvánulna a pénzérme azon képessége, hogy azonos múlt és fizikai törvények mellett a másik oldalára esne, akkor az adott világ nem lenne determinisztikus. Az ő szavaival élve: „[h]íába nem-determinált a mentális döntés, ha a bázisául szolgáló idegi, agyi esemény és a kiváltott fizikai viselkedés az.”²⁶

Összefoglalás: Meglátásom szerint Bács ellenvetései nem cáfolják Huoranszki kondicionális elemzését. Első ellenvetése csak akkor érvényes, ha elfogadjuk az arról adott értelmezését, hogy mit jelent nem elveszíteni egy képességet. Szerinte az időbeli komponens – melyet az elveszít szó fejez ki – redukálható arra a semmitmondó kikötésre, hogy „rendelkezik az adott képességgel”. Úgy látom azonban, hogy ez a redukció jelentésvesztéssel jár: többet jelent továbbra is rendelkezni valamivel, mint pusztán rendelkezni vele, és Huoranszki kikötése épp erre a többletre vonatkozik.

Bács második ellenvetését erősebbnek, de szintén inkonkluzívnak látom. Tulajdonképpen azokat az intuíciókat önti újra formába, melyeket a konzekvencia argumentum, és így a kérdés az, hogy elfogadjuk-e ezeket. Meglátásom szerint Bács és Huoranszki nézeteltérése végső soron arra vezethető vissza, hogy – bár abban egyetünk sem kételkedik, hogy egy determinisztikus világban csak egyféle valóságos kimenetele lehet egy adott döntéshelyzetnek – mit tartanak a „dönthetett volna másképp” kontrafaktuális kijelentés helyes értelmezésének.

Huoranszki szerint továbbra is az adott ágensről lenne szó abban a kontrafaktuális helyzetben, melyben az illető másképp dönt, az ehhez szükséges fizikai különbségektől függetlenül. Ezt azzal indokolja, hogy a döntés aktusához hozzátartozik, hogy több választásunk is van. Tehát még

²⁵ Huoranszki 2013.

²⁶ Bács 2013.

ha azok a fizikai események, melyekből tulajdonképpen összeáll a döntésnek nevezett esemény, determinisztikusak is, maga a döntés indeterminisztikus abban az értelemben, hogy az a kontrafaktuális ágens, akinek agyi állapota a másképp-döntéshez szükséges mértékben különbözik az aktuálisítótól, tekinthető ugyanazon ágens egy kontrafaktuális változatának. Eszerint a „dönthetett volna másképp” helyes értelmezése valami ilyesmi: *van olyan lehetséges világ, amelyben másképp döntött volna*. Gondoljunk például egy olyan világra, mely mindenben azonos az aktuálissal, kivéve azt, hogy a döntés előtt telefonon felhívja valaki az ágenst, és megkéri, hogy egy filozófiai érv kedvéért döntsön másképp. Bács szerint ezzel szemben a világ és nem az ágens lehetséges kontrafaktuális változatai a mérvadóak, és a „dönthetett volna másképp” mondatról adott elemzése valami ilyesmi: *ennek a világnak a története alakulhatott volna úgy, hogy másképp dönt*.

Tehát a kérdés végső soron az, hogy melyik értelmezési módot fogadjuk el helyesnek. Ha Huoranszkiét, akkor Bács ellenvetései hatástalanok, akárcsak a konzekvencia argumentum. Ha Bácsét, akkor helyes a konzekvencia argumentum, és Huoranszki kondicionális elemzése helytelen. Azonban fontosnak tartom megjegyezni, hogy Bács értelmezéséből az is következik, hogy egy determinisztikus világról egyáltalán nem tehetünk kontrafaktuális állításokat. Ugyanis ha bármilyen létjogosultságot adna a kontrafaktuálisoknak, Huoranszkinak csak annyit kellene állítania, hogy a másképp cselekvés képességének kondicionális elemzéséhez épp ez a fajta kontrafaktuális szükséges.

III. EGY TOVÁBBI ELLENVETÉS

A következőkben egy ellenvetést fogok megfogalmazni Huoranszkinak a szándé-

kos cselekvés szükséges feltételeiről adott leírása ellen.²⁷ Nézete szerint „[v]annak bizonyos tettek [...], melyekről csak az mondhatja, hogy szándékosan tette, aki rendelkezik a megfelelő készséggel, még ha a siker valószínűsége igen alacsony is”.²⁸ Azonban ezt a fajta szándékosságot elkülöníti az erkölcsi felelősséghez szükséges befolyástól (control): ha tudom magamról, hogy nagyon rosszul célzok, de azért rálövök valakire egy puskával (akár abban a reményben, hogy úgysem fogom eltalálni), és ezzel a halálát okozom, akkor ezért erkölcsileg felelős vagyok, még ha nem is mondhatom, hogy szándékosan lőttem le.

Huoranszki hangsúlyozza, hogy bár egy készség meglétének szükséges feltétele lehet, hogy az ágens megbízhatóan nagy valószínűséggel legyen képes végrehajtani az adott cselekvést, ez a megbízhatóság nem statisztikai; nem pusztán annyiról van szó, hogy ha valamit nagyobb valószínűséggel hajtok végre sikeresen, akkor képes vagyok rá.²⁹ Szerinte a különbség elsősorban az, hogy aki nem képes valamire, az ugyan végrehajthatja sikeresen az adott dolgot, de ez pusztán véletlen, akárcsak az, amikor a megfelelő készséggel rendelkező embernek nem sikerül végrehajtania az adott cselekvést. Az előbbi esetre azt hozza fel példának, hogy csak az tud szándékosan gölt lőni szögletből, aki rendelkezik a megfelelő készséggel, az utóbbira pedig azt, hogy a legjobb zongoristák is elhibáznak néha egy hangot.³⁰ A készség meglétének feltétele tehát a megbízható végrehajtás, amely azonban meglátásom szerint paradoxonhoz vezet.

Képzeljünk el egy futballmeccset, melyen az egyik csapat játékosai átlagosan két méter magasak, míg a másikéi átlago-

²⁷ Huoranszki 2011. 43.

²⁸ Huoranszki 2011. 91.

²⁹ Huoranszki 2011. 90.

³⁰ Huoranszki 2011. 90.

san másfél méter magasak. Furcsa helyzet, de kétségtelenül lehetséges. A meccs utolsó percében járunk, az állás döntetlen, és az alacsony csapat következik egy szöglettel. Muszáj gólt lőniük, különben kiesnek, hosszabbításra pedig nincs mód. Az alacsony csapatból előáll az a játékos, aki a legpontosabban tud lőni. Tudja, hogy ha beadja a labdát a kapu elé, akkor teljesen esélytelen, hogy alacsony csapattársaihoz kerüljön. Csak egyetlen módon mentheti meg a meccset: ha szögletből gólt lő. Még soha nem csinált ilyet, nem is gyakorolta, úgyhogy igen alacsonyra becsüli a siker esélyeit, de mivel nincs más lehetőség, muszáj megpróbálnia. Dacára a rá nehezedő hatalmas felelősségnek és a valószínű kudarcnak, minden ügyességét összeszedve, a tőle telhető legpontosabb mozdulattal ellövi a labdát.

Ha a képzeletbeli focistánk sikerrel belőné a gólt szögletből, vajon tényleg azt kellene állítanunk róla, hogy nem szándékosan tette? Véleményem szerint nem. Elképzelhetjük, hogy korábban egyszer már véletlenül sikerült szögletből gólt lőnie, de ebben az esetben más lett volna a szándéka; mondjuk, középre akarta volna beadni a labdát, de megcsúszott, és ezért más szögben találta el. Meg kell tudnunk különböztetni a két helyzetet, és úgy gondolom, hogy erre egyedül a szándékosság fogalma alkalmas: az első esetben a focista azért rúgta meg a labdát, hogy x eseményt idézze elő, és ez így is lett, míg a másik esetben y esemény előidézésének szándékával rúgta meg a labdát, de az eredmény x lett. Ez alapján a következő definíciót javaslom arra, hogy egy esemény (például egy gól) szándékos.

Egy esemény akkor szándékos, ha (1) az ágens végrehajtott egy cselekvést azzal a céllal, hogy az esemény megtörténjen, és (2) az esemény megtörténtét ez a cselekedet okozta.

Huoranszki ezek mellett egy további feltételt is hozzárendel a szándékossághoz: a megfelelő készség (jelen esetben a szögletből góllövés) birtoklását, amit a megbízható végrehajtáshoz köt. Amikor valaki szert szeretne tenni egy készségre, rendszerint elkezd gyakorolni az adott cselekvést, azaz újra és újra megpróbálja. Huoranszki gondolatmenete szerint lennie kell egy pontnak a gyakorlás során, amiktől fennáll a megbízható végrehajtás, és a készség birtokába kerülünk. Azonban ha meg akarjuk határozni ezt a szükséges minimumot, Szoritész kupac-paradoxonjához hasonló helyzetbe kerülünk: hányszor kell sikeresen végrehajtania az alacsony focistának a szögletgólt, hogy azt mondhassa, hogy rendelkezik a megfelelő készséggel? Véleményem szerint erre a kérdésre csak ad hoc válaszok adhatóak. És van egy további probléma is az elképzeléssel: aligha beszélhetünk a szögletből gólt lövés gyakorlásáról olyanok esetében, akik nem képesek ennek szándékos végrehajtására, márpedig Huoranszki szerint a készség megszerzése előtt ez a helyzet. Viselkedésüket legfeljebb kísérletező rugdalódzásként és nem a szögletből gólt lövés gyakorlásaként határozhatjuk meg. Ha pedig pusztán véletlen, amikor ennek során bemegy a labda a kapuba, akkor nem világos, hogy ez miért járulna hozzá jobban a készség megszerzéséhez, mint az, hogy hányszor pattan, miután földet ér.

Mindebből azt a következtetést vonom le, hogy Huoranszki a készségekről adott leírása nem tartható. Vele ellentétben úgy gondolom, hogy mindenki, aki érti, hogy mit jelent szögletből gólt lőni – tehát képes ezt célként kitűzni –, és rendelkezik az ennek megvalósításához szükséges fizikai adottságokkal, rendelkezik a szögletből gólt rúgás készségével, melynek mértékét gyakorlással növelheti. Ha valaki megbízhatóan képes végrehajtani valamit, az annyit tesz, hogy az adott készséggel

nagyobb mértékben rendelkezik, mint az, aki megbízhatatlanul. A készség megléte tehát az általam javasolt értelemben is szükséges a szándékos cselekvéshez, azonban ha teljesül az (1) és (2) feltétel, az már előfeltételezi ezt, tehát felesleges külön megemlíteni.

IRODALOM

- Bács Gábor 2012. Ferenc Houranszki: Freedom of the Will A Conditional Analysis. *BUKSZ*, 24/3-4. 307–314.
- Bács Gábor 2013 (megjelenés alatt). Válasz Houranszki Ferencnek. *BUKSZ*, 25/1. 9–10.
- Hume, David 1978. *A Treatise of Human Nature*. Oxford, Oxford University Press.
- Huoranszki Ferenc 2011. *Freedom of the Will*. New York, Routledge.
- Huoranszki Ferenc 2013 (megjelenés alatt). Válasz Bács Gábor ellenvetéseire. *BUKSZ*, 25/1. 6–9.
- Lehrer, Keith 1982. Cans without Ifs. In Gary Watson (szerk.) *Free Will*. Oxford, Oxford University Press. 41–45.
- Mellor, David Hugh 2000. The Semantics and Ontology of Dispositions. *Mind* 109, 1–28.
- Moore, George Edward 1912. *Ethics*. New York, Henry Holt.
- Van Inwagen, Peter 1983. *An Essay on Free Will*. Clarendon Press, Oxford.